

Türkiye’de Yapılan Kelâm Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ramazan BİÇER*

Giriş

Bu araştırma Türkiye’de ilahiyat fakültelerinde kelâm alanında hazırlanan tezleri değerlendirmeye yöneliktir. Bu doğrultuda üniversitelerde kelâm anabilim dalının kurulduğu dönemden sonra yapılan çalışmalar incelenmiştir. Burada bibliyografik bir faaliyetten çok mevcut çalışmaların tespiti ve değerlendirilmesi sonucu göze çarpan sorunlar dile getirilecek ve gidermeye yönelik katkı sağlamaya çalışılacaktır. Makalenin hacmini aşacağı gerekçesiyle daha çok doktora tezlerine ağırlık verilmiş, ayırt edici hususiyetleri sebebiyle bir kısım yüksek lisans tezlerine de değinilmiştir.¹ Bir diğer neden, yüksek lisans tezlerinde işlenen konuların doktora çalışmalarında da yer almasıdır. Aslında yüksek lisansta çalışılan bir konunun doktora da daha detaylı bir şekilde çalışılması akademik teamüle de uygundur.

Bu makalede, İslam mezhepleri tarihi anabilim dalında yapılan çalışmalara yer verilmemiştir. 1991 yılında ayrı bir anabilim dalı olan İslam mezhepleri tarihi, alan ve tema itibarıyla kelâm anabilim dalı ile doğrudan bağlantılı konuları içermektedir. Bu doğrultuda özellikle tez başlıkları itibarıyla söz konusu çalışmanın kelâm veya İslâm mezhepleri tarihine âidiyetine yönelik ayırım zor görünmektedir. Bilindiği

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Bu çalışmada şu yazımdan da kısmen istifade edilmiştir. Bkz. Ramazan Biçer, “Türkiye’de Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Çalışmaları”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi (KADER)*, sy. 10 (2), s. 1-10. Ayrıca bu yazıya olan değerli katkılarından dolayı Eda Alemdar’a teşekkür ederim.

1 Hem yüksek lisans hem de doktora tezlerini birlikte ve detaylı olarak incelemek ciddi bir projedir. Nitekim benzer bir konu, araştırma projesi olarak gerçekleştirilmiştir; bkz. Harun Anay, “İslam Düşüncesi Alanında Türkiye’de Yapılan Tezler”, *Divan İmi Araştırmalar Dergisi*, 1998/1, s. 73-170.

gibi iki disiplin arasındaki temel fark daha çok metotla ilgilidir. Buna rağmen, tezin başlığı itibarıyla doğrudan İslam mezhepleri tarihi alanıyla ilgili görülebilen bir konu, kelâm anabilim dalında da çalışılabilmektedir. Günümüz itibarıyla da her iki bilim dalı ile ilgili karmaşaya engel olacak biçimde belirgin bir ayırım henüz meydana gelmemiştir. Bu çerçevede, tez başlığı ve tema itibarıyla İslam mezhepleri tarihi anabilim dalına nispet edilecek tezler, aynı anabilim dalında yapılmaları sebebiyle, kelâm çerçevesinde de değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin ilahiyat birikiminin ürettiği çalışmalar üzerinde analitik çalışmalar hâlihazırda yapılmamıştır. Mustafa Sinanoğlu Türkiye'de dinî ilimlerin son 40 yılını; A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşundan İslâm enstitülerinin ilâhiyat fakültelerine dönüşmesine kadar ki ilk dönem, yeni ilâhiyat fakültelerinin de katılımıyla Türkiye'de dinî ilimlerde lisansüstü çalışmaların nispeten yaygınlık kazanmaya başladığı 1980'li yıllar ve pek çok alanda türlü değişimlerin yaşandığı 1990'lı yıllardan itibaren günümüze kadarki süreç olmak üzere üç ana döneme ayırmaktadır. Kelâm ilmiyle ilgili çalışmaların dönemlere göre farklılaştığını iddia eden Sinanoğlu, bu dönemlere göre belli araştırmacıların eserlerini ve fikirlerini analiz etmektedir.² Sinanoğlu ilâhiyat fakültelerinde bulunan ilim adamlarına ait doktora çalışmalarını ise genel olarak şöyle gruplamıştır: a) Kur'an'dan hareketle yapılan çalışmalar, b) Bir kelâmcı veya âlim esas alınarak yapılan çalışmalar, c) Bir kelâm mezhebine göre yapılan çalışmalar, d) Klasik kelâm konuları ve problem çalışmaları, e) Tenkitli metin neşri ya da klasik kelâm çevirileri, f) Metot çalışmaları.³ Bekir Topaloğlu da olandan değil olması gerekenden hareketle kelâm araştırmalarının alanlarına işaret ederek yol göstermektedir: a) Kur'an'dan Konular, b) Hadis-Siyer Literatüründen Konular, c) Kelâm Problemleri, d) Önemli Kelâm Âlimleri, e) Edisyon Kritik Çalışmaları, f) Dokümanter Çalışmalar, g) Mezhep ve Akımlar.⁴ Bunun dışında periyodik olarak yapılan kelâm anabilim dalları koordinasyon toplantılarında tezler konusu gündeme gelmekle birlikte hem mevcut hasılayı değerlendirecek hem de karşılaşılan güçlükleri çözecek bir etkinlik olmamıştır.

Cağfer Karadaş'ın günümüz Türkiye'sindeki kelâm çalışmalarını ele aldığı makalesinin girişinde, kelâm alanıyla bağlantılı çalışmaların tarihçesini incelemiştir. Yazar bu doğrultuda ilk kelâm eserlerini değerlendirmiş ve Osmanlı dönemi kelâm çalışmalarını incelememiştir. Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve Cumhuriyet sürecinde devam eden yeni kelâm ilmi periyoduna ayrı bir önem veren Karadaş, bu alandaki değerlendirmeleri ele almıştır. Cumhuriyet dönemi kelâm aşamasında ise, akademik anlamda ilk çalışmalar ve müellifleri hakkında

2 Mustafa Sinanoğlu, "Türkiye'de Son Dönem Kelâm Çalışmaları: Gelenek ve Modernite Arasında Bir Arayış", *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri*, İstanbul: İSAM Yay., 2007, s. 115-116.

3 Sinanoğlu, a.g.m., s. 131-135.

4 Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2004, s. 65-73.

düşüncelerini aktarmıştır. Bu doğrultuda Hüseyin Atay hakkında bazı değerlendirmelerde de bulunmaktadır:

“Hüseyin Atay’ın esas etkisi/katkısı, kelâmcı kimliği ile ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin ilk kelâm öğretim üyesi olmak vasfıyla birçok kelâmcının yetişmesindeki gayret ve emeğidir. Bu yolla geniş bir kesimi etkilediği de bir gerçektir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi denildiğinde başta kelâm anabilim dalı olmak üzere bütün bilim dallarında Hüseyin Atay’ın tartışılmaz bir etkisinin bulunduğu açıktır. Onun fikrî şekillenmesinde İstanbul, Bağdat ve Amerika üçgeninin büyük etkisi vardır. Bu üç ayrı bölgeden edindiği tecrübesini başarılı bir şekilde Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi’ne aktardığı da bir gerçektir”.⁵

Bekir Topaloğlu ile ilgili değerlendirmelerde de bulunan Karadaş’a göre onun Hüseyin Atay’dan ayrılan yönü sünnet vurgusudur. Kur’an yanında sünnetin belirleyiciliği de önemlidir. Ancak bu noktada doğru haber ilkesine uyulmasını zaruri görür. Özellikle Matürîdî gelenekteki bilgi elde etme yolu olarak görülen sağlam duyu, doğru haber ve akıl üçlüsüne önem verir ve doğru haber için Kur’an ve sünnetin rolüne dikkat çeker. Ona göre Kur’an, İslâm dininin ilkelerini ve temel hükümlerini içeren sözlü vahiy, Hz. Peygamber’in sünneti ise bu ilke ve hükümlerin en yetkili insan tarafından hayata tatbik edilmesi ve açıklamasıdır. Bu yönüyle sünnet, Müslümanın yolunu aydınlatan bir ışıktır. Ancak Hz. Peygamber’e yönelik bazı asılsız ve uygunsuz isnatlar, nübüvvetin önemini artırmak yerine olumsuz bir imajın oluşmasına katkı sağlamıştır. Halbuki Hz. Peygamber olduğu hal üzere tanınmalı, şahsını ve görevini gölgeleyecek yakıştırmalardan uzak kılınmalıdır.⁶ Yazar makalesini, kelâm anabilim dalı koordinasyon toplantılarının değerlendirmesiyle tamamlar.

Yine Çağfer Karadaş’ın kelâm anabilim dalı alanındaki yüksek lisans ve doktora çalışmalarıyla ilgili tespit etmiş olduğu eksikliklerin giderilmesine yönelik mülahazalar sunmaktadır. Buna göre kelâm çalışmalarında öncelikle ilk kaynaklara gidilmesinin önemi vurgulanmıştır. Araştırmalarda ön yargı ve sabit fikirden kaçınılması gerektiğini belirten Karadaş, batılı araştırmacılara yönelik hayranlık ve inkâr modundan çıkılması gerektiğini belirtmektedir. Tezlerin kompoze edilmesinin ehemmiyetini vurgulayan Karadaş, kelâm dışındaki bilim dallarına karşı, onlardan yararlanıp, kelâm metodu ekseninde bir bakış açısının zorunluluğunu aktarmaktadır.⁷

5 Çağfer Karadaş, “Günümüz Türkiye’inde Kelâm İlmi”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, sy. 2(1), 2009, s. 144.

6 Karadaş, “Günümüz Türkiye’inde Kelâm İlmi”, s. 146.

7 Çağfer Karadaş, “Yüksek Lisans ve Doktora Çalışmaları İle İlgili Bazı Mülahazalarım”, *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Malatya 2012, s. 549-553.

İlyas Çelebi, “Modern Dönem Kelâm Çalışmalarının Temel Sorunları Üzerine” adlı yazısında, öncelikle günümüz kelâm çalışmalarına yönelik eleştirilere dikkat çekmektedir. Yazar burada, kelâm çalışmalarının güncel bilimsel veriler ve felsefî yaklaşımlara yeterince vakıf olamadıkları, yeni bir sistematik ortaya koyamadıkları ve de ezici çoğunlukla kelâmın tarih boyutuyla meşgul oldukları yönlü eleştirileri aktarır. Bu doğrultuda kelâmıda yenileşme çalışmaları üzerinde duran yazar, farklı İslam ülkelerindeki çalışmaları ele alır.

Yeni bir kelâm sistemi oluşturma çabalarına değinen Çelebi, bu yöndeki kelâm bilginlerinin Yeni İlm-i Kelâm boyutunda çaba ve çalışmalarına değinir. Söz konusu çalışmaları yapabilecek bir kelâmcı prototipini ele alan Çelebi, bu alanda güçlü bir muhakeme, yabancı dil, geleneği ve çağı idrak etme muhakemesi ve özgün düşünebilme gibi niteliklerin zorunluluğuna vurguda bulunur.⁸

I. Kelâm Sahasında Yapılan Çalışmaların Tarihî Seyrine Genel Bir Bakış

Ana konusu önceleri ‘mevcut’ iken, sonraları “ma’lûm”a dönüşen kelâm ilminin, mü’mini aydınlatmak ve onun inancını savunmak gibi iki görevi bulunmaktadır. İnanç konularını işleyen bu ilmin söz konusu problemi ele alırken, diğer disiplinlerle işbirliği içerisinde olması, onun yapısının doğal bir sonucudur. Zira kelâm ilminin bir adı da usûlü’l-dîn’dir. Erdem sahibi iyi bir insan yetiştirme gayesi güden İslâmiyet’in düşünce ve inanç bazında sağlıklı bir mü’min görünüşünün oluşmasında kelâm ilmine büyük görev düşmektedir. Bu meyanda her dönemde kelâm bilginleri özellikle mevcut itikâdî sorunlara çözüm aramayı ve insanların buna dair ihtiyaçlarını gidermeyi amaç edindiler.

Kelâm ilminin teşekkül dönemindeki âlimler, mevcut siyasi, dinî ve kültürel sorunlar üzerinde durdular. Bu nedenle itikâdî alandaki derinlikli tartışmalardan uzak kalınmış, meseleler dar ve icmalî bir şekilde işlenmiştir. Bu konuda dönemin mü’minlerinin ezici çoğunluğuna yarar sağlamayacak tafsili değerlendirmelerden uzak durulmuş, akaid türü çalışmalara ağırlık verilmiştir. Coğrafi genişlik sonucu İslâm dışı dinlerin mensuplarıyla karşılaşan Müslümanlar, onların saldırıları karşısında, akidelerini ispat ve yorumlama ihtiyacı duydular. Bu gelişme doğal olarak kelâmî sorunların doğmasını ve zamanla sistematik hale gelmesini sağladı. Böylece kelâm, bir ilim dalı olarak İslâmî ilimler içerisinde ihtiyaç duyulan ve dikkate alınan bir boyut kazandı. Bu alanda özellikle Mu’tezile bilginlerinin çabaları ve çalışmaları dikkate değerdir.

Ehl-i sünnet kelâm çalışmaları genelde “Mütekaddimin”, “Müteahhirin” ve “Yeni ilm-i Kelâm” olmak üzere üç dönemde değerlendirilmiştir. Mütekaddimin döneminde kaleme alınan eserler, kelâm ilminin sistematığını oluşturan kurucu bir niteliğe sahiptir. Ehl-i sünnet ekolünün ilk temsilcileri olan Eş’ari ve Mâtürîdî’nin

8 İlyas Çelebi, “Modern Dönem Kelâm Çalışmalarının Temel Sorunları Üzerine”, *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri, İlmî Toplantı*, 2007, s. 73-104.

eserleri, iç ve dış itikadi tehditlere cevap verme sadedinde kelâm ilminin temel konularını teşekkül ettirmiştir. Böylece Ehl-i sünnet kelâmı, selef akidesinden ve Mu’tezile’den farklı bir yönde gelişim göstermiştir.

Osmanlı Devleti’nin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte, medreseler kapatıldı ve ulema görevlerinden el çektirildi. Darü’l-Fünun İlahiyat Fakültesi sembolik olarak kaldıysa da, belli bir süre sonra o da kapatıldı (1870-1872). Bu süreçte 1933’te ilgâ edilen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kuruldu (1924). 16 yıl sonra ise Ankara Üniversitesi bünyesinde bir ilahiyat fakültesi açıldı (1949). Başta İstanbul olmak üzere (1959) Konya (1952), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat’ta (1979) yüksek İslam enstitüleri kuruldu. 1982 yılında ise tüm bu enstitüler, ilahiyat fakültelerine dönüştürüldü. Yüksek İslâm enstitülerinin durumu ile ilgili, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü mütevellisi tarafından söylenen şu söz anlamlıdır:

“Akıbeti, teşkilatlanması ve gelişmesi tesadüflere, politik çevrelerin temayüllerine terk edilen bir müessesenin mükemmel hizmet vermesini beklemek her halde çok fazla iyimser olmak demektir. Bu yöndeki eksikliği gidermek ve enstitüleri sağlam bir hukuki temele dayandırmak için 16-17 yıldır Yüksek İslam Enstitülerini akademik müessese haline getirme gayretleri maalesef olumlu bir sonuca ulaşamamıştır.”⁹

Bu ifadeler doğrultusunda, önemli bir kısmı ilahiyat fakültelerinde görev alan hocaların, enstitü döneminde yeterince çalışma yapamadıkları anlaşılmaktadır.

II. Cumhuriyet Döneminde Üniversitelerdeki Kelâm Çalışmaları

Türkiye’de ilahiyat fakültelerinin açılmasıyla birlikte Temel İslam Bilimleri bölümünün ana derslerinden birisi de kelâm olmuştur. Böylece akademik boyuttaki çalışmalar, bu dalda da üretilmeye ve sürdürülmeye başlandı. Akademi alanının dışında da birçok kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Burada daha ziyade üniversitelerdeki kelâm anabilim dalında yapılan çalışmalar üzerinde durulacaktır. YÖK’ün “Ulusal Tez Merkezi” bölümü ile Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) internet sayfasında yer alan “İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu” verilerine göre, akademik anlamdaki çalışmalar, genellikle 1960’lı yıllarda başlamaktadır.

A. Kelâm Kürsüsünün Kuruluşu ve İlk Kelâm Tezleri

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında 21 Nisan 1924 yılında gerçekleştirilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile İstanbul Dârülfünûn’unda bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Buradaki kelâm dersleri İzmirli İsmail Hakkı tarafından yürütülmüştür. Fakülte, 1933 yılında gerçekleştirilen üniversite reformu ile kapatılmış ve edebiyat fakültesi içerisinde İslami İlimler Enstitüsü açılmıştır. Buradaki kelâm dersleri de Yusuf Ziya Yörükân (ö. 1954) tarafından verilmiştir. 1933-1949 yılları

9 Halil Altuntaş, *Öğretmen Yetiştiren Kurumlarımızdan Yüksek İslam Enstitüleri*, 2012 (<http://halilaltuntas.com/index.php/makale/25-y> (erişim tarihi: 04.10.2015)).

arasında din öğretimine ara verilmiştir. Ancak 1949 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Burada kelâm dersleri, mezhepler tarihi bünyesinde işlenmiştir. Bu doğrultuda ilk kelâm çalışmaları da daha çok itikadi İslam mezhepleri bağlamında yapılmıştır. Ankara Üniversitesi'nde kurulan İlahiyat Fakültesi'nde kelâm dersleri sırasıyla Yusuf Ziya Yörükân, Muhammed Tavit et-Tanci, Hüsnü Lostar, Nafiz Danışman ve Hüseyin Atay tarafından yürütülmüştür. Daha önceleri mezhepler tarihi kürsüsünde işlenen kelâm ilmi, 1974 senesinde müstakil kürsü haline gelmiş ve böylece akademik anlamda ilk kelâm çalışmaları burada başlamıştır.¹⁰

B. 1960'lı Yıllarda Yapılan Kelâm Çalışmaları

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bugüne kadar, Yeni İlm-i Kelâm diye adlandırılan dönemin anlayış ve algısını yansıtmak üzere çalışmalar yer almıştır.

60'lı yıllarda yapılan çalışmalar ağırlık olarak itikadî İslam mezheplerine yöneliktir.

-Yaşar Kutluay, "İlk İslam Mezheplerinin Çıktıkları ve İslam Mezhepleri ile Yahudi Mezhepleri ve Mukayeseleri", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1958.

Yaşar Kutluay, "İslâm Mezhepleri ile Yahudi Mezhepleri ve Mukayeseleri", Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, 1964.

-Lütfi Doğan, "Ahmed b. Muhammed b. Furaki'ye Kadar Eş'ari Ekolü ve en-Nizami fi Usuli'd-din Kitabı", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1960.

-Hüseyin Atay, "Kur'an'a Göre İman Esaslarının Tespiti ve Müdafası", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1960.

-Kemal Işık, "Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1964.

Bunun yanında yukarıda belirtilen ve üniversite bünyesinde yapılmayan çalışmaların büyük çoğunluğunda, genelde ulûhiyet/tevhid konularına ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Üniversite çalışmaları ise daha belirgin konulardan oluşmaktadır.

C. 1970'li Yıllarda Yapılan Kelâm Çalışmaları

1970'li yıllarda yapılan akademik kelâm çalışmaları ise şunlardır:

-Bekir Topaloğlu, "İslam Kelâmcıları ve Filozoflara Göre Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vâcib)", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1971.

-Yedullah Nesiryan, "Şiiliğin İran'da Gelişmesi ve Resmi Mezhep Oluşu", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1971.

-Ethem Ruhi Fırlı, "İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1972.

10 Çağfer Karadaş, "Günümüz Türkiye'sinde Kelâm İlmi", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2009, s. 129-151.

-Kemal Işık, “Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde İmân Allah ve Peygamberlik Anlayışı”, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, 1974.

-İbrahim Düzen, “Aziz Nesefî'nin Hayatı, Eserleri ve Fikirleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1974.

-Cihad Tunç, “Zemahşeri ve Kelâmının Ana Meseleleri”, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, 1976.

-Ethem Ruhi Fıglalı, “Ahmediyye Mezhebi (Kadiyânîlik)”, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, 1976.

-Vehbi Ecer, “Osmanlı Tarihinde Vehhâbî Hareketi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1976.

-Mehmet Dağ, “İmam el-Harameyn el-Cüveynî'nin Âlem ve Allah Görüşü”, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, 1976.

-Şerafettin Gölcük, “Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri (Bâkıllanî'de İnsanın Fiilleri Anlayışı)”, Doçentlik tezi, Atatürk Üniversitesi, 1977.

-M. Sait Yazıcıoğlu, “Le Kelâm et son Role Dans la Societe Turco-Ottomane”, Doktora tezi, Sorbonne Üniversitesi, 1977.

-Emrullah Yüksel, “Amidi'de Bilgi Teorisi”, Doçentlik tezi, Atatürk Üniversitesi, 1978.

-Saim Kılavuz, “İman ile Küfür Arasındaki Sınır (İman Küfür Sınırı)”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 1979.

-Hüseyin Mircafer, “Şiilik ve Safevi Şiiliği”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1972.

-Sabri Hizmetli, “Les Ideas Theologiques d'İsmail Hakkı İzmirli (1868-1946) dans le “Yeni ilmi kalam” (La nouvellescience de theoloogie)”, Doktora tezi, Sorbonne Üniversitesi, 1979.

D. 1980'li Yıllarda Yapılan Kelâm Çalışmaları

Cumhuriyet dönemi kelâmcılarının ilk neslini oluşturan bu kesimin yetiştirdiği öğrenciler, 80'li yıllarda kelâmın değişik konuları üzerine yöneldiler ve bu doğrultuda çalışmalar üretmeye başladılar.

-M. Saim Yeprem, “İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1980.

-Avni İlhan, “el-Amidi'de İmamet Nazariyesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1982.

-M. Sait Yazıcıoğlu, “Matürîdî ve Nesefî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı”, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, 1982.

-Mehmet Bulut, “Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1982.

-Muhittin Bağçeci, “Ayet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 1984.

-Süleyman Toprak, “İslam’da Kabir İnancı ve Hayatı”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1985.

-Y. Şevki Yavuz, “Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1985.

-Hanifi Özcan, “Mâtürîdî’de Bilgi Problemi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1985.

-Hasan Onat, “Emeviler Devri Şii Hareketleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1986.

-Hayrettin Yılmaz, “İmam Rabbani Ahmed Faruki Serhandî’de Nübüvvet Anlayışı”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1986.

-Mustafa Öz, “Nizari İsmaili Mezhebinde Ağa Hanlar Dönemi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1986.

-Ahmet Turan, “Güneydoğu Anadolu Yezidileri”, Doçentlik tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1987.

-Lütfi Şenel, “İslam’da İlk İhtilafların Fırkaların Çıkışına Tesirleri”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1987.

-İsmail Yörük, “Semsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseyni es-Semerkandî’nin Belli Başlı Kelâmî Görüşleri”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1987.

-İsa Doğan, “Zeydiyye Mezhebi’nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1987.

-Ahmet Akbulut, “Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Şekillendirdiği Kelâm Meseleleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1988.

-H. Sabri Erdem, “Tabsire’ye Semantik Yaklaşım”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1988.

-Adil Bebek, “İmam Mâtürîdî’de Günah Problemi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1989.

1980’li yıllar Türkiye siyaseti açısından farklı bir dönem olmuştur. 1980 yılında yapılan ihtilal, ülkenin siyasî yapısını yeniden şekillendirmiştir. Bu değişim aynı zamanda dönemin fikir, ilim ve kültür hayatına da yansımıştır. Bu dönemin akademisyenlerinin ele aldığı konular, önceki yıllarda ele alınan konularla benzerlik arz etse de, genelde bir önceki on yıllık dönemin çalışmalarını farklı bağlamda ele almayı hedefler. Bu doğrultuda 80’li yılların kelâmcıları, daha çok irade hürriyeti ve Mâtürîdîlik konuları üzerinde durmuşlardır.

Bu süreçte 40 civarında yüksek lisans çalışması tamamlanmıştır. Bu dönemde kelâm çalışmalarında ağırlıklı olarak şahısların görüşlerinin incelenmesine yer verilmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki kelâmcılar, siyasî değişim ve dönüşümleri

çalışmalarına yansıtamışlar ve bu tür gelişmeleri kelâm açısından değerlendirilecek bir konu statüsünde görmemişlerdir. Öte yandan özellikle bu dönemde klasik kelâm konularına ağırlık verilerek dönemin sosyal ve siyasî sorunlarını içeren konuları çalışmaktan uzak durulması, bir anlamda siyasî otoriteler ile uyumsuzluk algısının oluşmasından kaçınma şeklinde de anlaşılabilir.

80'li yıllarda yapılan çalışmaların bir başka önemli yanı da Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) teşekkülü doğrultusunda şekillenmesidir. 12 Eylül darbesi sonrası 1982 yılında kurulan YÖK, akademik çalışmalara yeni bir boyut ve şekil getirmiştir. Doktora öncesi yüksek lisansı zorunlu kılan YÖK'ün bu kuralı doğrultusunda mevcut üniversitelerin ilahiyat fakültelerinde kelâm anabilim dalı kürsüsü kurulmuştur ve burada lisans yanında yüksek lisans ile doktora çalışmaları başlatılmıştır. 82 öncesi sadece Ankara ve Atatürk üniversitelerinde açılan doktora programları, YÖK'ün kuruluşundan sonra diğer üniversitelere de kazandırılmıştır. Bu doğrultuda doktora çalışmalarında artış olmuştur. Enstitü döneminde görev yapan hocaların fakülteye dönüşlerinde ise mevcut çalışmaları Doçentlik tezi olarak kabul edilmiştir.

E. 1990'lı Yıllarda Yapılan Kelâm Çalışmaları

1990'lı yıllarda kelâm bilginleri, alan seçiminde daha önce pek vurgusu yapılmayan bir boyuta kaymışlar ve çalışmalarında Kur'an başlıklı temalara yer vermeye özen göstermişlerdir. Bu yaklaşımın nedenleri arasında, öze dönüş mahiyetindeki tartışmaların olduğu söylenebilir. Bir yandan "mealcilik" türü hareketler, öte yandan Türkiye'de yeşermeye başlayan Selefi eğilimler bunda etkili olmalıdır. Sonuçta Kur'an temalı çalışmaların farklı üniversitelerden olması, toplumsal bir ivmenin katkısının olduğunu gösterir. Bir başka etken, Türkiye'deki seküler kesimin Kur'an bağlamında İslam'a yönelik yaklaşımı olabilir. Şöyle ki, Kur'an'ı kabul eden, seküler ve individualist yaklaşımlar sergileyen ve güncel tabiriyle, "Kur'an Müslümanlığı" sloganıyla hareket eden sosyal ve siyasî statüye sahip belirli kesimin, algı ve değerlendirmelerinin bir tür tahlili amacıyla da bu yönlü çalışmalara ağırlık verilmiş olabilir. Söz konusu yıllarda medyadaki laiklik tartışmaları da bu algının bir yansımasıdır. Bu durum, '80 ihtilalinin bir kalıntısı olarak da değerlendirilebilir.

Aşağıdaki çalışmalar bu dönemin yönelişi hakkında veriler sunmaktadır:

-İlhami Güler, "Kur'an'a Göre Allah ve Ahiret İnancının Ahlak ile İlişkisi", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1990.

-Abdullah Manaz, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Aklın Rolü", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1990.

-Hüdaverdi Adam, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Kaza-Kader Görüşü", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1991.

- İlyas Çelebi, “İslam İnancında Gayb Problemi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1991.
- Mevlüt Özler, “Ehl-i sünnet ve Mu'tezile'de Tevhid İnancı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1991.
- Zeki Sarıtoprak, “İslam İnancı Açısından Deccal”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1991.
- Tevfik Yücedoğru, “İslam İtikadında Yaratılış”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi 1991.
- Nadim Macit, “Kur'an'a Göre Şirk”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1992.
- Süleyman Koyuncu, “Kur'an'da İnsanın Yaratılışı”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1992.
- Ali Ataç, “Kelâm ve Tasavvuf Açısından Tevessül”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1993
- Fikret Karaman, “Hz. Peygamberin Tebliğinde Usul ve İman Esasları”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 1993.
- Ramazan Altıntaş, “Kur'an'a Göre Hidayet ve Dalalet”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1993.
- Muhammed Aruçi, “Abdülkahir el-Bağdadi ve el-Esma ve's-sıfat Adlı Eseri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1994.
- Muhit Mert, “Kaza-Kader Dairesinde Rızık ve İktisadi Hayat”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1994.
- M. Said Özervarlı, “Son Dönem Kelâm İlminde Metod”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1994.
- Hüseyin Aydın, “Günümüz Toplumunda İman Problemi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1995.
- Muammer Esen, “Ehl-i sünnet Kavramının Doğuşu ve Sünni Anlayışlar”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1995.
- Halife Keskin, “Allah-Âlem İlişkisinde İlim Sıfatı ve İlgili Bazı Problemler”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 1995.
- Mustafa Sinanoğlu, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1995.
- Salih Sabri Yavuz, “İslam Düşüncesinde Nübüvvet”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1995.
- Arif Yıldırım, “Allah'ın Tekvin Sıfatı”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 1995.
- Ömer Aydın, “Sadru's-şeria es-Sani'ye Göre İnsan Hürriyeti ve Fiilleri”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 1996.

- Şaban A. Düzgün, “Nesefi ve İslam Filozoflarına Göre Allah-Âlem İlişkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1996.
- M. Cüneyt Gökçe, “Muhammed b. Eşref es-Semerikandi ve Kelâm İlmindeki Yeri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1996.
- Cağfer Karadaş, “Muhyiddin İbn Arabi’nin İtikadi Görüşleri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1996.
- Mustafa Akçay, “Dini Sorumluluk Açısından Fetret Ehli”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1997.
- Süleyman Akkuş, “Kuşeyri’nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmi Görüşleri”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1997.
- Abdülgaffar Arslan, “Kur’an’da Vahiy”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1997.
- Mustafa Can, “Mâtürîdî’ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî’de Nübüvvet Anlayışı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1997.
- İbrahim Coşkun, “Kur’an-ı Kerim’e Göre İnkâr Problemi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1997.
- Hasan Gümüşoğlu, “İslam Akide Sisteminde İmamet”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1997.
- Halis İshak, “Peygamberlik İçin Gerekli Sıfatlar Açısından Hz. Peygamberin Fetaneti”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 1997.
- Mehmet Zeki İşcan, “Muhammed Abdüh’un Dini ve Siyasî Görüşleri”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 1997.
- Mehmet Kubat, “İslam’ın İtikadi İhtilaflar ve Sebepleri”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1997.
- Mustafa Sönmez, “İhya Hareketlerinde Mevduđi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 1997.
- Mürsel Ata, “Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamberin Risaleti”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1998.
- Ahmet Ceylan, “İslam’da Ölümünden Sonra Diriliş İnancı”, Doktora tezi, Harran Üniversitesi 1998.
- Metin Özdemir, “İslam Kelâmında Kötülük Problemi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1998.
- Muhammet Yazıcı, “İbn Teymiyye’nin Mecmu’u Fetava İsimli Eserinde Ehl-i Bid’at Fırkalarına Bakışı”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 1998.
- Temel Yeşilyurt, “Ebü’l-Berekat en-Nesefi ve Belli Başlı Kelâmi Görüşleri”, Doktora tezi, Harran Üniversitesi 1998.
- Mehmet Aksoy, “Adudu’d-din el-İcî’nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmi Görüşleri”, Doktora tezi, Harran Üniversitesi 1998.

-Ramazan Biçer, “Ebû Bekir İbnü'l-Arabi ve el-Emedü'l-aksâ Adlı Eseri: Esmâ-i hüсна ve Sıfâtullah Bahislerinin Edisyon Kritik, Tahkik, Tahlil ve Değerlendirilmesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1999.

-Cafer Kaysıcı, “Kur'an'a Göre Mükâfat ve Ceza”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1999.

-F. Kerim Kazanç, “Gazzali Öncesi Ehl-i sünnet Kelâmında Ahlak Düşüncesinin Bir Çözümlemesi (tahlili)”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 1999.

-Musa Koçar, “Eleştirel Açıdan Said Nursi'nin Kelâmi Görüşleri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 1999.

-Selim Özarslan, “İslâm Kelâmında Ölüm ve Ölüm Ötesi Doktrini”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1999.

-Yener Öztürk, “Kur'an-ı Kerim'in Ahiretin Varlığını İspat ve İkna Metodu”, Doktora tezi, Harran Üniversitesi 1999.

-Erkan Yar, “Müslüman Kelâmında Ruh-Beden İlişkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1999.

-Hamza Yazıcı, “Kur'an'da İman-Ahlak İlişkisi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 1999.

1990'lı yıllarda Kur'an'a yönelik bağlamındaki çalışmalara da ağırlık verilmiştir. Söz konusu yöneliş ile ilgili doktora çalışmaları yukarıda kaydedilmiştir. Yüksek Lisans tezleri ise aşağıdaki gibidir:

-Abdullah Yağız, “Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın Varlığı ve Vahdaniyeti'ne Dair İstidlâl Çeşitleri”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi 1996.

-Abdülhamit Anal, “Kur'an-ı Kerim Ayetlerine Göre Küfür Meselesi”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi 1995.

-Ahmet Karacabey, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Yüce Allah'ın Fiili Sıfatları”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi 1997.

-Ahmet Övündür, “Kur'an-ı Kerim'de Dua”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi 1996.

-Ahmet Vanlıoğlu, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i kitaba Vahyolunan İman Esasları”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 1997.

-Ali Ünsal, “Kur'an-ı Kerim'de Peygamberlere Yönelik Hususi Hitaplar”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 1999.

-Atilla Özmercan, “Mutezile Mezhebinde “Usul-i Hamse”nin Kur'an'a Göre Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi 1999.

-Cafer Kaysıcı, “Kur'an'a Göre Mükâfat ve Ceza”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi 1990.

-Fatma Candan, “Kur’an-ı Kerim’de Kurtuluş Kavramı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 1999.

-Firdevs Bilir, “Kur’an’a Göre İsa’nın Dönüşü”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi 1993.

-Galip Türcan, “Kur’an-ı Kerim’in Çizmiş Olduğu Nübüvvet Anlayışı”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi 1996.

-Günay Haral, “Kur’an-ı Kerim’de Kutsiyet Kavramı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 1998.

-Hatice Kelpetin, “İman Hayatı Açısından Kur’an-ı Kerim’de Sevgi ve Korku”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 1993.

-Hatice Özen, “Kur’an-ı Kerim’de İnkârın Sebepleri”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 1996.

-Hülya Alper, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Peygamberin Dindeki Konumu”, Yüksek Lisans tezi, Marmara -Üniversitesi 1993.

-Hüseyin Derin, “Kur’an-ı Kerim ve Su Gerçeği”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi 1990.

-Murat Ökçesiz, “Kur’an’a Göre Allah’ın İlim Sıfatı ve Allah’ın Cüz’iyyatı Bilmesi Meselesi”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi 1995.

-Mustafa Özden, “Kur’an’a Göre İnanma Hürriyeti”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi 1997.

-Namık Kemal Okumuş, “Kur’an’a Göre Şirk (Şirk İncancının Temelleri)”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi 1993.

-Osman Karataş, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Adalet Kavramı”, Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi 1998.

-Recep Doğan, “Kur’an’a Göre Ailenin ve Sosyal Çevrenin İmana Etkisi”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi 2000.

-Şamil Öcal, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Allah’ın Bilgisi”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi 1993.

-Zübeyir Bulut, “Kur’an’da Egemenlik Meselesi”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi 1995.

F. 2000’li Yıllarda Yapılan Kelâm Çalışmaları

2000’li yıllarda kelâm çalışmalarında ciddi bir artış bulunmaktadır. Bu gelişmede yeni üniversitelerin açılmasının ve daha fazla araştırmacının istihdamına fırsat verilmesinin büyük payı bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda mevcut itikadî sorunlara yönelik güncel konular ele alınmaya başlanmıştır.

2015 yılında 21.si gerçekleştirilen Kelâm Anabilim Dalları Koordinasyon toplantıları sonucunda, 2000’li yıllardan sonra, kelâm çalışmalarında bir iletişim

ve etkileşim oluşmaya başladı. Bu doğrultuda farklı ilahiyat fakültelerindeki tüm kelâm anabilim dalları içerisinde klasik ve modern içerikli değişik konular çalışılmaya başlandı. Bu doğrultuda klasik döneme ait kelâm çalışmaları arasında tahkik (edisyona kritik) alanıyla ilgili yaklaşık beş adet çalışma yapılmıştır.

Bu dönemde doktora ve yüksek lisans düzeyinde özellikle Tanrı-Âlem ilişkisi yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Bunun yanında Mu'tezile ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmiştir. Aşağıdaki çalışmalar bu konuda bir fikir vermektedir:

-Abdülhamit Sinanoğlu, "Mu'tezile Düşüncesinde İnsan Hürriyeti", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2000.

-Ahmet İshak Demir, "Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslâm'a Bakışı", Doktora tezi, 2000.

-Kamil Güneş, "Kelâmî Ekollerin Farklaşmasında Nassların Rolü (Bâkîllânî ve Kadî Abdülcebbâr'da Kelâmullah Meselesi Örneği)", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2000.

-Hatice Kelpetin, "Yaygın İslâm Anlayışı (Klasik Dönem Osmanlı Geleneği)", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2000.

-Namık Kemal Okumuş, "Kelâm'da Ecel Problemi", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2000.

-Mahmut Ay, "Mu'tezile Siyaset İlişkisi", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2000.

-Vecihi Sönmez, "İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı ve Ebu'l Muin en-Nesefî ile Seyfuddin el-Amidi'nin Nübüvveti İspat Metodları", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 2000.

-Hulusi Arslan, "Mu'tezile'ye Göre İyilik ve Kötülük (Husn-Kubh) Problemi", Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2000.

-Halil İbrahim Bulut, "Nübüvveti İspat Açısından Hissi Mu'cizeler", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2001.

-Hilmi Demir, "Delil ve İstidlâlin Mantıkî Yapısı-İlk Dönem Sünnî Kelâm Örneği", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2001.

-Mustafa Özgen, "İmam Rabbani'nin Kelâmî Görüşleri", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2001.

-Halil Taşpınar, "Muhammed Abduh'un Tevhîd, Nübüvvet ve Ef'âl-i İbâd Meselelerine Bakışı", Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2001.

-Mehmet Dalkılıç, "İtikâdî İslâm Mezheplerinde Rûh Kavramı", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2002.

-Cemalettin Erdemci, "Mütekaddimîn Kelâmında Nassı Anlama Sorunu ve Aşırı Yorum", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2002.

-Ahmet Erkol, "Kelâm İlmine Yöneltilen Eleştiriler (Selef Âlimleri ve Gazâlî Örneği)", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2002.

-Veysel Kasar, “Halimî’ye Ait Şuabu’l-îmân Adlı Eserin Kelâm İlmindeki Yeri”, Doktora tezi, Harran Üniversitesi 2002.

-Resul Öztürk, “Cebrî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Siyâsî İktidarın Etkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2002.

-Galip Türcan, “Kur’an’da Ahiret İnancı”, Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi 2002.

-Ömür Türkmen, “Muhammed b. Abdüsseyyid b. Şuayb el-Kişşî’nin “Kitâbü’t-Temhîd fî Beyânî’t-Tevhîd” Adlı Eserinin Tahkîk, Tahrîc ve Tahlili”, Doktora tezi, Harran Üniversitesi 2002.

-Recep Ardoğan, “Kelâmî Açından İnsan Haklarının Temellendirilmesi ve Sorunu”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2003.

-Zübeyir Bulut, “Hanbelî Akaid Sistemi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2003.

-Kalmahan Erjan, “İmam Mâtürîdî’de Peygamberlik”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2003.

-Mehmet Evkuran, “Ehl-i sünnet Siyaset Düşüncesinin Yapısı ve Sorunları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2003.

-Hamdi Gündoğar, “İtikatta Sünnetin Yeri”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2003.

-Hasan Kurt, “İslâm İnancına Göre Nifâk ve Münafık”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2003.

-Latif Solmaz, “Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî’de Günah Meselesi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2003.

-Ramazan Yıldırım, “Hilâfetin Kaldırılış Sürecindeki Tartışmaların Teolojik Temelleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2003.

-Ethem Karaçoban, “Gebze ve Çevresinde Yaygın İnanışlar: Kelâm Açısından Kaynakları”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2004.

-Hasan Aydın, “Gazzâlî’nin Tanrı ve Evren Tasarımı ve Günümüze Yansımaları”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2004.

-Hülya Kır, “İslâm İnançları Açısından Din-Dünya İlişkisi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2004.

-Sabri Yılmaz, “Kadi Abdülcebbar ve Gazzalî’de Te’vil Problemi”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 2004.

-Adile Tahirova, “Kadi Abdülcebbar ve Ebü’l-Muin en-Nesefî’ye Göre Nübüvvetin Gerekliği”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2005.

-Övezmuhammet Abdullayev, “Seyyid Şerîf Cürçânî’de Tanrı-Alem Tasavvuru”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi 2005.

- Sefa Bardakçı, “Ebu'l-Muîn en-Nesefî'de Allah-İnsan İlişkisi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2005.
- Günay Haral, “İslâm ve Hıristiyan İlähiyatında Gâye ve Nizâm Deliline Metodik Bir Yaklaşım”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2005.
- Orhan Şener Koloğlu, “Cübbailler'in Kelâm Sistemi”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi 2005.
- Bünyamin Okumuş, “İbn Teymiyye'nin Peygamberlik Anlayışı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2005.
- Sinan Öge, “İlahi Kelâmın Yapısı”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 2005.
- Murat Serdar, “İbn Hazm'ın Kelâmi Görüşleri”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2005.
- Mehmet Kenan Şahin, “Eş'arî Kelâmcılarla Meşşâî Filozoflar Arasındaki Tartışmalarda Bilgi Sorununun Tahlili”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2005.
- Süleyman Tuğral, “Kur'an'da Değerler Sistemi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2005.
- Özcan Taşçı, “Takiyyüddin Necrani'nin Mu'tezile Bilgi Teorisindeki Yeri ve Önemi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2005.
- Mustafa Özden, “Müslüman Kelâmında Sekülerleşme Süreci”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2005.
- Ahmet Akgüç, “İsmail Gelenbevi'de Varlık Düşüncesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2006.
- Mustafa Bozkurt, “Fahredden Râzî'de Bilgi Teorisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2006.
- Lütfü Cengiz, “İbn Rüşd'de Ulûhiyyet Problemi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2006.
- Osman Demir, “İlk Dönem Kelâmcılarında Sebep-Sonuç İlişkisi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2006.
- İbrahim Kaplan, “Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Teolojik İlişkileri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2006.
- Fatma Bayraktar, “Din-Kader İlişkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2007.
- Mustafa Kahraman, “Müslüman Kelâmında Peygamber'in Görevi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2007.
- Ulvi Murat Kılavuz, “İslâm Kelâmında Kozmolojik Delil (Hudûs-İmkân)”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi 2007.
- Ülker Abuzarova (Şiraliyeva), “Ahiret İncancının Dini-Felsefi Temelleri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2007.

-İsmail Bulut, “Şah Veliyyullah Dehlevî’nin Kelâmî Görüşleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2007.

-İbrahim Aslan, “Kadi Abdülcebbar’da Kelâm Yöntemi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2007.

-Murat Memiş, “Kadı Abdülcebbar’da Bilgi Problemi”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 2007.

-Emine Ögük, “Mâtürîdî’nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2007.

-Agil Şirinov, “Nasîruddîn Tûsî’de Varlık ve Ulûhiyyet”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2007.

-Mustafa Yüce, “Ebü’l-Muîn en-Nesefî’de Bilgi Teorisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2007.

-Aytekin Şenzeybek, “Resailü’l-Hikme’ye Göre Dürzi İnanç Esasları”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2008.

-Erkan Kurt, “Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2008.

-Recep Doğan, “Kur’an’a Göre İnsanın Evrendeki Yeri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2008.

-Hilmi Karaağaç, “Hasan Hanefî’nin Kelâm İlmini Yenileme Projesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2008.

-Doğan Kaplan, “Buyruklara Göre Kızılbaşlık”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2008.

-Mehmet Fatih Şeker, “İslâmlaşma Sürecinde Türklerin İslâm Tasavvuru”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2008.

-Hasan Tevfik Marulcu, “İslâm Kelâmı Açısından Hıristiyan Tanrı Tasavvuru - Zât-Sıfat İlişkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi 2008.

-Nurullah Koltas, “Batıdaki Geleneksel Ekolün Kelâmî Konulara Yaklaşımı- Rene Guenon ve Frithjof Schuon Örneği”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2009.

-Ali Ünsal, “Hıristiyanların İslâm’a Bakışı (Washington DC Bölgesi Örneği)”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2009.

-Mehmet Malkoç, “Klasik Dönem Mâtürîdiyye’de Kıyâmet ve Âhiret”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2009.

-Mustafa Emre Dorman, “Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2009.

-Muhammed Altaytaş, “Varoluşsal Açıdan İslâm İnancında Ölüm”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2009.

-Mustafa Ünverdi, “İmanda Taklid ve Tahkik”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2009.

-Harun Çağlayan, “Kelâm’da Bilgi Kaynakları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2009.

-Hülya Altunya, “Kâdî Abdülcebbar’da Söz (Kelâm)-Anlam İlişkisi -Kasdu’l-Mütekellim”, Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi 2009.

-Musahanov Yulduz, “Mâturidi’nin Mu’tezile Eleştirisi (Ebu’l-Kasım el-Ka’bî el-Belhî Bağlamında)”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2009.

-Ersan Özten, “Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2009.

-İsmail Şık, “Mahmud b. Zeyd el-Lâmişi’nin Kelâm Anlayışı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2009.

-Burhanettin Kıyıcı, “İbn Teymiyye’de Akıl-Nakil İlişkisi (Der’u Tearuzi’l-Akl ve’n-Naklı Bağlamında)”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2009.

-Haşim Emirdağı, “İbnü’l-Vezir’in Hayatı, Şahsiyeti, Metodu ve Kelâmi Görüşleri”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2009.

Bu süreçte farklı üniversitelerin kelâm anabilim dallarında 300 civarında yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak Ankara Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’nde gerçekleştirilmiştir.

2000’li yılların özellikle ilk periyodunda, kelâm ve İslam mezhepleri tarihi anabilim dalları arasındaki geçmişten gelen birlikteliğin kalıntıları da görülür. Şöyle ki, Yüksek Öğretim Kurulu’nun 17.10.1991 tarih 2547 sayı 7-d/2 maddesi doğrultusunda İslam mezhepleri tarihi, klasik İslam mezhepleri tarihi ve çağdaş İslam akımları bilim dallarından oluşan bir anabilim dalı haline gelmiştir. Bu gelişme ile önceleri kelâm anabilim dalı altında yapılan bazı çalışmalar, İslam mezhepleri tarihi içinde çalışılmaya başlandı. Henüz on yıllık bir geçmişi olan bu ayrışma henüz tam olarak şekillenmediği için birçok kelâm öğretim üyesi, eski geleneği devam ettirmiştir. Bu doğrultuda başlık ve konu olarak İslam mezhepleri tarihine ait birçok konu, kelâm altında çalışılmıştır. Yukarıda kaydedilen bazı tezlerin başlığı her en kadar İslam mezhepleri tarihine ait olsa da kelâm ilminde yapılmıştır. Benzer adlandırmalar, İslam mezhepleri tarihi için de geçerlidir. Bu dönemde özellikle Mu’tezile ile ilgili yapılan çalışmaların daha önceki zaman dilimlerinde olduğu gibi Ankara Üniversitesi ağırlıklı olmakla birlikte, diğer üniversitelerde de yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir.

Türkiye, 28 Şubat 1997’de yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında ilan edilen kararlar doğrultusunda yeni bir gelişmeye sahne olmuştur. Post-modern darbe olarak nitelendirilen ve irtica ile mücadele başlığı altında ilan edilen bu karar doğrultusunda, sosyal alanlarda ve bürokratik ortamlarda bir tür algı oluşturmaya çalışılmıştır. Bu oluşum, akademik hayata da yansımış ve çalışmalara etki

etmiştir. 2000’li yıllarda yapılan kelâm tezlerinde de bu siyasî ve sosyal gelişmenin izleri görülmektedir. 2000’li yıllarda dikkat çeken başka bir konu, güncel kelâm çalışması olarak alan araştırmalarına yönelik incelemelerdir. Bu çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

-Ahmet Hamdi Akbaba, “Çemişgezek İlçesindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dinî Yaşantısı”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi 2002.

-Levent Uçkan, “Halkın Din Anlayışı ve Bunu Etkileyen Faktörler (Üsküdar Örneği)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 2002.

-Abdulhamid Pehlivan, “Ölüm ve Sonrasına Ait Günümüz Halk İnançlarının Teolojik Alt Yapısı (İstanbul/Maltepe Örneği)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 2005.

-Abdullah Çobanoğlu, “Halk Arasında Yaşayan Hurâfeler Üzerine Bir Araştırma (Bursa/Osmangazi Örneği)”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi 2005.

-Salim Selvi, “Kelâm İlmi Açısından Halkımızın Okülistik İnançlarına Yaklaşımının Değerlendirilmesi (İstanbul Küçükçekmece Örneği)”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi 2006.

-Zaur Abdulkerimov, “Azerbeycan’ın Kuzey Bölgesine Yaşayan Gençlerin Dinî Hayatında İnanç Problemi (Sheki/Şeki Örneği)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 2007.

-Ahmet Köse, “Kelâm İlmi Açısından Yerli ve Yabancı Turistlerin Okülistik İnançlara Yaklaşımının Değerlendirilmesi (Uludağ Sarıalan Bölgesi Örneği)”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi 2007.

-Abdullah Çalışkan, “Fırat Üniversitesi Öğrencilerinin Dinî İnançları Üzerine Bir Alan Araştırması”, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi 2002.

-Esra Çelik, “Fırat Üniversitesi Öğrencilerinde Ölüm Sonrası İnançlar ve Teolojik Temelleri”, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi 2005.

G. 2010 ve Sonrasında Yapılan Kelâm Çalışmaları

Belli siyasî gelişmelere paralel olarak ilahiyat fakültelerinin sayılarının artması kelâm ana bilim dallarında yapılan çalışmaları da nitelik ve nicelik bakımından artırmıştır. Bunlar arasında en fazla çalışmanın yapıldığı yıllar, 2013 ve 2014 olmuştur. 2010’lu yıllara yönelik çalışmaları şöyle belirtebiliriz:

-Yunus Cengiz, “Kâdî Abdülcebbar’ın Eylem Teorisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2010.

-Rabia Çetin, “İlahî İlim - İlahî İrade İlişkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2010.

-Doğan Hüseyin, “İlk dönem İslâm Kelâmcılarında Dinsel Metinleri Anlama ve Te’vîl Problemi”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2010.

- Abdilaziz Kalberdiev, "Tarihten Günümüze Kırgızların Allah Anlayışı", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2010.
- Nurullah Kayışoğlu, "Bireysel Sorumluluk ve Teolojik Temelleri", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2010.
- Ali Öge, "Şeyhü'l-İslam İbn Kemal'in Sünnilik Anlayışı", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2010.
- Rıdvan Özdiñ, "Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde İrade Hürriyeti (1908-1918)", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2010.
- Faruk Sancar, "Kelâm ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî Örneği", Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 2010.
- Hacer Şahinalp, "Kur'an'da Din Hürriyeti", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2010.
- Ali Kürşat Turgut, "İbn Nefis'te İnsanın Zihinsel Tekâmülü", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2010.
- Mehmet Şükrü Kılıç, "İlk Dönem Sünnî Kelâmında Ulûhiyet Anlayışı-Tahâvî ve Mâtürîdî Örneği", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2011.
- Ahmet Sururi, "Taşköprizâde'nin el-Meâlim'i ve Kelâmî Görüşleri", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2011.
- Hikmet Mavil Yağlı, "Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin Kelâm Sistemi ve Kaynakları", Marmara Üniversitesi 2011.
- Lütfiye Gülay Bilgin, "Kök Hücre Çalışmalarının Ortaya Çıkardığı Sorunlara Etik ve Teolojik Bir Yaklaşım", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011.
- Serbüleñ Arpa, "Kur'an'ın Hz. Peygamberi Eğitme Sürecinde Temel Belirleyenler", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011.
- Özden Kanter Ekinci, "Rağıb İsfehânî'nin Kelâm Anlayışı (Kelâmda Semantik Yöntem)", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011.
- Mustafa Selim Yılmaz, "Kumran Yazmaları'nın Ahit Geleneği Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011.
- Fikret Soyal, "İlk Dönem İslâm Kelâmcılarının Teslîs Eleştirileri", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi 2011.
- Harun Işık, "Maturidi'ye Göre Kaza ve Kader", Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2011.
- Kadir Recep Muhammed, "Ekmelüddîn Bâbertî ve Kelâm İlmindeki Yeri", Uludağ Üniversitesi 2011.
- Mahmut Çınar, "Nübüvvet İnanıcı Bağlamında Şarâñî'nin İbnü'l-Arabî Yorumu", Marmara Üniversitesi 2011.

- Fadıl Ayğan, “Hz. Peygamber’in Nübüvvetini Kanıtlama Açısından Beşâirü’n-Nübüvve”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2011.
- Yaşar Ünal, “İnsan Egemenliğinin Teolojik Temelleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011.
- Abdulnasır Süt, “Kadı Abdulcebbar’ın Ahlak Felsefesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011.
- Rıza Korkmazgöz, “Kur’an’da Tarih Algısı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011.
- Mustafa Acar, “Allah’a İmanın Ahlakî Boyutu”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi 2012
- Kılıçarslan Mavil, “Klasik Dönem Mâtürîdiyye Kelâmında Te’vîl Anlayışı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2012.
- Asiye Tıgılı, “İran’da Yenilikçi Dini Düşünce Hareketi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2012.
- Akif Akay, “İslâm İnançında Şefaât”, Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi 2012.
- Osman Demirci, “Osmanlı Medreselerinde Kelâm Öğretimi (İznik, Bursa, Edirne, İstanbul)”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2012.
- Mehmet Bulğen, “Klasik Dönem Kelâm Atomculuğunun Günümüz Kozmolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2012.
- Mucteba Altındaş, “Kur’an’da Kitap Kavramı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2012.
- Vezir Harman, “Seyfeddin Amidî’nin Kelâm Sisteminde Usûlü’l-din ve Usûlü’l-fikh İlişkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2012.
- Fatih İbiş, “Özne-Metin İlişkinin Metodolojik ve Teolojik Boyutu”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2012.
- Tuna Tunagöz, “Ebû’l-Berakât el-Bağdâdî’de Tanrı Düşüncesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2012.
- Veysi Ünverdi, “Kâdî Abdulcabbâr’da İrâde”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2012.
- Fatma Uğuzman, “Kelâm’da Adalet Kavramı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2012.
- Mehmet Salih Geçit, “İslam Kelâmında Siyaset ve İmamet Tartışmaları”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 2012.
- Hasan Turgut, “Gazzâlî ve İbn Teymiyye’de Kelâm-Mantık İlişkisi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

-Fatma Günaydın, “Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2013.

-Muhammed Mücahit Dündar, “Teşekkür Dönemi Kelâm Problemlerine Devrin Siyâsî-Sosyal Hâdiselerinin Etkileri (İman-Amel İlişkisi Bağlamında)”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2013.

-Veysel Kaya, “Felsefî Kelâm Çerçevesinde İbn Sinâ'nın Kelâma Etkisi”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi 2013.

-Murat Akın, “Basra ve Bağdat Mu'tezile Ekollerinin Görüş Ayrılıkları”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi 2013.

-Muzaffer Barlak, “Bir Kelâm Problemi Olarak Nübüvvet-Bâkılânî ve Kâdî Abdülcebbar Örneği”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2013.

-Recep Önal, “Mâtürîdî'ye Göre İslâm Dışı Dinler”, Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi 2013.

-Berat Sarkaya, “Genlere Müdahale- İlâhî Kader İlişkisi ve Doğurduğu Bazı Teolojik Problemler”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 2013.

-Fatih Kurt, “Din İşleri Yüksek Kuruluna İntikal Eden İnançla İlgili Soruların Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi (2006-2010)”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2013.

-Mehmet Fatih Soysal, “Ali Kuşçu'nun Şerhu Tecrîdî'l-Kelâm'ından Usûl-i Selâse Konularının Tahkiki ve İlâhiyat Meselelerinin Tahlili”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2014.

-Hasan Türkmen, “Mu'tezile'de Kelâmullah ve Mahiyeti”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2014.

-Mehmet Tözluyurt, “Allah İnsan İletişiminin Aşamaları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2014.

-Furat Akdemir, “Fetânet Sıfatı Bağlamında Peygamberlerin Örnekliliği Meselesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2014.

-Recai Çetres, “Kelâm-Usûl-i Fıkıh İlişkisi (İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî Ekseninde)”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2014.

-İbrahim Bayram, “Son Devir Osmanlı Şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri Efendi'nin Dinî Düşüncesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2014.

-Abulizi Jilili, “Kazanlı Âlim Kursavî'nin eş-Şerhu'l-Cedîd ale'l-Akâidi'n-Nesefiyye Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri (Tahkik ve Tahlil)”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2014.

-Fatma Aygün, “Mâtürîdî'ye Göre Allah'ın Varlığını Aklen Bilmenin İmkânı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2014.

-Züleyha Birinci, “Kadın Konusunda İslâm'a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlili”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2014.

-Abdullah Demir, “Ebû İshak Zâhid es-Saffâr’ın Kelâm Yöntem”, Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi 2014.

-Mustafa Yıldız, “Dinî İnanç Bağlamında Gazzâlî’nin ve David Hume’un Bilgi Teorileri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2014.

-Mustafa Yalçınkaya, “Maturidi’de İman-Amel İlişkisi”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2014.

-Nail Karagöz, “Hanefi-Mâturidi Gelenekte Kıyas İçerikli İstidlal (Hulviyat Örneği)”, Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi 2014.

-Mehmet (Maimaiti) Ruzibaki (Rouzi Bake), “9. Yüzyıl Orta Asya Dini Düşüncesi ve Kelâmda Yenilik Hareketleri”, Doktora tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi 2014.

-Osman Oral, “Maturidi’nin Hikmet Anlayışı”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2014.

-Hüseyin Şahin, “Tanrı’yı İspatta Klasik ve Çağdaş Teistik Delillerin Karşılaştırılması”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2014.

-Mahsum Aytepe, “Kadı Abdülcebbar’da Lütuf Teorisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2014.

-Hüseyin Kahraman, “Cüveynî’de İlliyyet Teorisi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2015.

-Ahmet Çelik, “Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf es-Senusi’nin Kelâm Anlayışı”, Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi 2015.

-Nejdet Karakaya, “Kur’an’da Beş Duyu ve Algı”, Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2015.

-Metin Yıldız, “İbn Metteveyh’in Kozmoloji Anlayışı”, Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2015.

-Fatma Pınar, “Seyyid Kutub’un İtikâdî Görüşleri”, Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2015.

-Mustafa Akman, “Celâleddin ed-Devvânî’nin Kelâm Sistemi”, Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2016.

-Ali Tarık Ziyat Yılmaz, “Mâtürîdî Âlimlerden Sıgnâkî’nin (Ö. 714/1314) et-Tesdîd fi Şerhi’t-Temhîd Adlı Eserinin Tahkiki ve İlâhiyyat Konularının Tahlili”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2016.

-Atabek Galmamatov, “Hibetullah et-Türkistânî ve Şerhu Akîdeti’t-Tahâvî Adlı Eserinin Tahkiki”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2016.

-Mehmet Akif Ceyhan, “Kur’an Ayetleri Işığında Vahiy”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2016.

-Mehmet Taşdelen, “Mâtürîdî’nin Düşüncesinde Emri Bi’l-Ma’rûf ve Nehyi ani’l-Münker”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2016.

-Ertuğrul Cesur, “İslam-Sosyalizm Sentezleri (Tarihsel Bir Tasvir)”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2016.

-Ahmet Bardak, “Sa’duddîn Teftâzânî’nin Kozmoloji Anlayışı (Dakîku’l-Kelâm)”; Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2016.

-Ekrem Sefa Gül, “Yakînî İmanın İmkân ve Mahiyeti”, Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi 2016.

-Ahmet Özvarinli, “Mustafa Sabri Efendi’nin Nübüvvet Anlayışı”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2016.

-Halil İbrahim Erdoğan, “Nübüvvetin İspatı Bağlamında Fahreddin er-Râzî’nin İcâzu’l-Kur’an Görüşü”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi 2017.

-Yakup Ömer Yanbay, “İmanın Oluşumunda Metodik Şüphe”, Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi 2017.

-Abdullah Namlı, “Kader İnancının Dini Temelleri”, Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi 2017.

-Mehmet Emin Günel, “Kâdî Abdülcebâr ve Ebu’l-Muîn en-Nesefî’ye Göre Va’d ve Vaîd Meselesi”, Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi 2017.

-Murat Kaş, “Seyyid Şerif Cürcânî’de Zihnî Varlık”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2017.

-Ekrem Uysal, “Eş’arî kelim sisteminin kurumsallaşma süreci”, Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2017.

2010 ve sonrası yıllarda farklı üniversitelerin kelâm anabilim dalında yaklaşık 177 yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

Yukarıdaki çalışmalardan da anlaşıldığı gibi, son yıllarda farklı konuları içeren kelâm çalışmaları, ağırlıklı olarak Ankara ve Marmara üniversiteleri olmakla birlikte değişik üniversitelerde de yapılmıştır. Bu ise, henüz kemale ermiş olmasa da, özellikle kelâm anabilim dalları koordinasyon toplantılarının etkisiyle, kelâm çalışanları ve çalıştıranları arasında konu ve muhteva seçiminde ciddi bir yakınlaşma olduğunu göstermektedir.

Değerlendirme

Cumhuriyet dönemi üniversitelerin kelâm anabilim dalı programlarında yapılan çalışmalar doğrultusunda yukarıda sıralanan veriler dışında aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Günümüz kelim çalışmalarında ağırlık verilen konular daha çok klasik dönem kelâm problemleri ve şahsiyetleridir. Özellikle 1990’lı yıllara kadar yapılan çalışmalarda bu durum belirgindir. 2010’lu yıllardan sonra yapılan çalışmalarda ise daha güncel ve dinamik bir hareketlilik vardır.

Üniversitelerde yapılan kelâm tezlerine genel bir bakış yapıldığında aşağıdaki eksiklikler göze çarpmaktadır: Laiklik, sekülerleşme, bireysellik, liberalizm,

küreselleşme, küresel ahlâk, yeniçağ dinî akımları, kişisel gelişim vb. modern meseleler üzerinde çok az çalışma yapılmıştır. Kelâm araştırmacıları bu konulara daha çok doktora sonrasında yaptıkları makale çalışmalarında yine sınırlı sayıda değinmektedirler.

Türkiye’deki dinî cemaat ve oluşumlar tarafından sıklıkla kullanılan ve istismar edildiği görülen ‘mesih’, ‘mehdi’ ve ‘deccâl’ gibi kavramlara tezlerde fazla yer verilmemiştir. Bunun nedenleri arasında konuya dair ayetlerin olmaması ile rivayetlerdeki belirsizlik olabilir. Bunun gibi imamet ve hilafet konuları da yeterince çalışılmamıştır. Alevilikle ilgili çalışmalar da genelde alan araştırması ve anket metoduyla yapılmıştır. İmamet ve hilafet konularının ihmal edilmesi, problemin klasik kelâm kitaplarında tâli bir konu olmasından kaynaklanabilir.

Kadın konusuyla bağlantılı tezlerin de yokluğu dikkati çekmektedir. Bu temayı işleyen çalışmalar arasında, Züleyha Birinci’nin hazırladığı “Kadın Konusunda İslam’a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlili” (Doktora, 2014) ile Münire Mutlutürk tarafından kaleme alınan, “Kelâm Kaynaklarında Kadın” (Yüksek Lisans, 2006) adlı tezler kaydedilebilir.

Coğrafi yaklaşım itibarıyla Malezya ve Endonezya gibi Uzakdoğu İslam toplumlarıyla ilgili çalışmalar da yok denecek kadar azdır. Buna bağlı olarak Türk dünyası ve Balkanlarla ilgili araştırmalar da oldukça azdır.

Ayrıca, Türkiye’de mevcut dinî cemaatlerin din anlayışı ile belli başlı STK’ların dine yaklaşımlarını disiplinler arası bir metotla inceleyen çalışmalar da oldukça azdır.

Tez başlıklarından hareketle kelâmcılar arasında bir adlandırma sorunu görülmektedir. Buna içinde bilimsel üretim yapılan alan; Kelâm ilmi, kelâm, İslâm kelâmı, Müslüman kelâmı, teoloji ve İslam teolojisi gibi isimlerle ifade edilmektedir.

İslam düşüncesinin uzun bir dönemini kapsamasına rağmen, Osmanlı kelâmı ve kelâmcılarına dair yeterli çalışmalar yoktur. Bunun temel sebebi bu döneme ait kaynakların dili ve muhtevası yanında kaynakların yazma halinde olması ve bunlara ulaşma güçlüğü gösterilebilir. Günümüzde bu kaynaklara ulaşma kolaylığı kelâm tarihinin kayıp bir halkasının tamamlanmasını gerekli kılmaktadır.

Uzun süredir yürütülmekte olan kelâm anabilim dalı koordinasyon toplantılarına rağmen, kelâm araştırmacıları arasında bir irtibat eksikliği olduğu, alan çalışmalarının arzu edilir şekilde yakından takip edilmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple benzer adlarla mükerrer tezler yapılmış. Sözelimi “İslam inancında şeytan ve kötülük” konusu farklı isimlerle birkaç defa çalışılmıştır. “Kur’an’da Şeytan Kavramı” (İsmail Bulut, Yüksek Lisans tezi, 1998), “İslam İtikadında Şeytan Anlayışı” (İlyas Çelebi, Yüksek Lisans tezi, 1985), “İslam İnancında Şeytan Kavramı” (Mehmet Yavuz Şeker, Yüksek Lisans, 1998), “Kelâmî Bir Problem Olarak Kur’an’da Kötülük ve Şeytan” (Mustafa Sarioğlu, Doktora tezi, devam ediyor) adlı tezler bu

minvalde zikredilebilir. Bunun gibi “Maturîdî’de İyilik Kötülük Problemi” (Esra Çelik, Doktora tezi, devam ediyor), “İmam Maturidi’nin Kötülük Problemine Yaklaşımı” (Tolga Naldan, Yüksek Lisans tezi, devam ediyor), “İnsan Hürriyeti Bağlamında Mâtürîdî’de Kötülük Problemi” (Metin Şencan, Yüksek Lisans tezi, devam ediyor), “İslam Kelâmında Kötülük Problemi” (Metin Özdemir, Doktora tezi, 1998), “İnsan Hürriyeti Bağlamında Mâtürîdî’de Kötülük Problemi” (Esra Demiroglu, Yüksek Lisans tezi, devam ediyor) gibi tezler de bulunmaktadır. Bu bağlamda pek çok örnek vermek mümkündür.

Klasik kaynaklara ulaşma imkânının artması önceki dönemde yapılan tezlerin tekrar gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Sözgelimi günümüzde bazı Mu‘tezile kaynaklarının keşfi bu ekole ait görüşlerimizin tahkik edilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Türkiye’deki kelâm tezlerinde metot açısından ‘klasik’ ve ‘modern’ tarzında bir tasnifin yapılması isabetli değildir. Zira kelâmın ele aldığı akaid konuları, her dönemde çağın verileri doğrultusunda incelenmelidir. Konu klasik olsa da yöntem güncel olmalıdır ve kelâmcılar yöntemlerini güncellemelidirler. Örneğin, “Genlere Müdahale-İlahi Kader İlişkisi” (Doktora tezi, 2013) adıyla Berat Sarıkaya’nın yaptığı tez, kelâm ilminin ana konusu olan ulûhiyetle doğrudan ilgilidir. Klasik dönemde, ‘İlahi irade ve kulların fiilleri’ sahasında ele alınan bir konu, güncel bilimsel bir olgu olarak çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemi, yeni ilmi kelâm evresinin bir devamı niteliğindedir.

Tezlerde klasik kelâm konularıyla ilgili pek çok çalışma olsa da varlık (ontoloji) ve bilgi (epistemoloji) konuları yeterince ilgi görmemiştir. Bunun gibi çalışma konularının çoğu zaman tarihî perspektiften günümüze taşınmadığı ve metodik bir tavrın geliştirilemediği anlaşılmaktadır. Öte yandan güncel problemleri ele alma gayreti içinde olan bazı çalışmaların da ciddi metot sıkıntıları taşıdığı ve bu ilmin geleneğiyle irtibatının kopuk bulunduğu ve adeta ithal bir söylemle sürdürüldüğü söylenebilir.¹¹

Kelâm tezlerinde yaklaşık kırk adet çalışmayla nübüvvet ardından da ulûhiyet konusu ağırlık kazanır. Kelâmın ana ekollerinden Mâtürîdîlik ve İmam Mâtürîdî ile ilgili çalışmalar da bu civardadır. Bu doğrultuda Mâtürîdî insan/irade özgürlüğü başta olmak üzere peygamberlik görüşü üzerinde de durulmuştur. Bu ekolden Ebü’l-Muin en-Nesefî başta olmak üzere Nesefî ailesine de yaklaşık otuz beş çalışmada ilgi gösterilmiştir.

İmam Eş’ari ve Eş’arilik ile ilgili çalışmalar da Mâtürîdîliğe yakındır (30 adet). Bu tezlerden biri, “Tarihsel süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi” (Mehmet

11 Bu konuyu inceleyen bir makale için bk. Mustafa Sinanoğlu, “Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları: Gelenek ve Modernite Arasında Bir Arayış”, *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri*, İlmî Toplantı, 2007, s. 135.

Kalaycı, Doktora tezi, 2011), diğeri ise “Ebü'l-Hasan Eş'arî'nin Kelâm Sistemi ve Kaynakları” (Hikmet Mavil Yağlı, Doktora tezi, 2011) adını taşımaktadır. Gazzalî ise üzerinde en fazla tez yapılan kişilerdendir. Bu konuda yapılan 25 çalışmada müellif bazen ‘Gazzalî’, bazen de ‘Gazalî’ diye adlandırılmıştır. Rabia Çetin’in doktora tezi; “Gazalî’de İlahî İlim-İlahî İrade İlişkisi” (2010) başlığını taşıırken Hasan Turgut’un doktora tezi “Gazzâlî ve İbn Teymiyye’de Kelâm-Mantık İlişkisi” (2013) şeklindedir.

Mu’tezile ile ilgili ilk çalışma 1964 yılında yapılmıştır. Bu konuda yapılan yaklaşık kırk çalışmanın büyük çoğunluğu Ankara Üniversitesi’nde gerçekleştirilmiştir. Mu’tezile uleması içinde en çok Kâdî Abdülcebbar üzerinde yoğunlaşmış olup on beşten fazla çalışma vardır.

Kelâm anabilim dalı altında Şia çalışmaları da yapılmıştır. Bunlar:

-Mehmet Bulut, “Ehl-i sünnet ve Şia’da İsmet İnancı”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 1983.

-Mehmet Dalkılıç, “Şia, Havaric ve Ehl-i sünnette Takiyye”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 2002.

-Hanifi İnce, “Nübüvvetin Şia’daki İmâmet Anlayışına Etkisi”, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi 2003.

-Özkan Gül, “İmâmîyye Şiası’nda İlmü'l-İmâm İnancı”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi 2004.

-Zengin Karayılan Şehrazat, “Şia Kelâmında İlahî Sıfatlar”, Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi 2010.

-Enver Günaydın, “Eş'ari’ye Göre Şii Fırkalar”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi 2010.

-Adile Tahirova, “Şii Kelâm Sisteminde Bilgi Kaynakları”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi 2010.

Söz konusu zaman diliminde Selefiyye ile ilgili çalışmaların çok az olduğu görülür. Bu konuda yapılan çalışmalardan biri Tahavi akidesi, diğeri ise kelâm ilmine yönelik eleştiriler boyutunda Selef akidesi incelenmiştir. Bunun yanında İbn Teymiyye hakkında on beşten fazla çalışma vardır. Öne çıkan şahıslardan biri de Şah Veliyyullah Dihlevî olup ona dair iki çalışmada müellifin kelâmî görüşleri incelenmiştir. Aynı yılda tamamlanan çalışmaların birisinde müellifin adı Dehlevi (Ankara Üniversitesi 2007), diğeri ise Dihlevi (Dokuz Eylül Üniversitesi 2007) şeklinde yazılmıştır.

Kelâm ve İslam mezhepleri tarihi ayrışması, disiplinler arası çalışmalara sıcak bakmayan bazı kelâmcılar için alan daralmasına yol açmış, konu seçiminde bazı zorluklar ortaya çıkarmıştır. Sözgelimi, “Ehl-i Sünnet’e Göre...” şeklinde başlayan bir çalışmanın, hangi bilim dalına aidiyeti, ciddi tartışmalara sebebiyet

vermiştir. Ehl-i Sünnet adıyla başlayan on beş çalışma kelâm anabilim dalında, on tez ise İslam mezhepleri tarihinde yapılmıştır. Mesela İslam mezhepleri tarihinde yapılan Ahmet Gönen'in "Ehl-i Sünnete Göre Ahiret Öğretisi" (2012) ve Semra Dönmez'in "Mu'tezile ve Ehl-i sünnet Bağlamında Âhiret Âlemi" (2007) başlıklı tezleri, kelâmın da ilgi alanına girmektedir. Mustafa Irmaklı'nın kelâm alanında hazırladığı, "Abdülkahir Bağdâdî'nin Ehl-i Sünnet Anlayışı" (2010) ile Muammer Esen'in "Ehl-i sünnet Kavramının Doğuşu ve Sünnî Anlayışlar" (1995) adlı tezleri de İslam mezhepleri tarihi sahasına girmektedir.

Ankara Üniversitesi'nde yapılan kelâm tezleri, diğer üniversiteler için öncü konumdadır. Bunda ilk ilahiyat fakültesinin burada açılması büyük etkindir. Ankara İlahiyat'ta yapılan çalışmalarda felsefi konularla ve Mu'tezileyle ilişkili tezlerin belirginliği söz konusudur. Burada yürütülen tezlerde felsefe-kelâm ilişkisi, Mu'tezile ve Şîa ile ilgili konular, Mâtürîdî ve Mâtürîdilik, Vehhâbilik vb. kelâm ilmiyle bağlantılı çeşitli konular işlenmiştir. Kelâmın entelektüel boyutuyla alakalı tezler yanında, toplumun ilgi duyduğu mehdilik, keramet, Nurculuk, kader gibi konular da çalışılmıştır. Ankara Üniversitesi'nde yapılan ilk çalışmaların daha sonraki tezlere kaynaklık ettikleri söylenebilir.

Erzurum, Kayseri, Konya ve İstanbul gibi şehirlerde açılan ilahiyat fakültelerinde görev alan hocaların dikkate değer bir kısmı, Ankara Üniversitesi'nde çalışmış ya da tezini burada tamamlamış hocalardır.

Köklü üniversitelerimizden olan Marmara Üniversitesi'ndeki yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak geleneksel metodun işlendiği ve bu meyanda klasik döneme ait çalışmalar ile Ehl-i sünnet tarihi araştırmalarına yönelik tezlerin olduğu anlaşılmaktadır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı, Türkiye'de ihmal edilen, Mâtürîdî ve Mâtürîdilik ile ilgili ciddi ve önemli çalışmalar yapmış ve diğer üniversitelere bu alanda öncülük etmiştir. Bu bağlamda Mâtürîdî'nin önemli eserlerinin tahkik ve tercümesini yapan rahmetli Bekir Topaloğlu'nun katkısı büyüktür.

Ankara ve Marmara üniversiteleri ülkemizde gelenek oluşturmuş ilahiyat fakültelerine sahiptir. Bunun gibi köklü üniversitelerimizden olan Erzurum, Konya ve Kayseri gibi fakülteler ise daha çok Ankara veya İstanbul ekolünün takipçileri olmuşlardır. Anadolu'daki üniversitelerin böyle bir gelenek oluşturması için zamana gereksinim duyulmaktadır.

Bir diğer husus kelâmda yenileşmeyi savunan Kazan âlimleriyle ilgili çalışmaların son derece az olmasıdır. Abulizi Jilili, "Kazanlı Âlim Kursavî'nin eş-Şerhu'l-Cedîd ale'l-Akâidi'n-Nesefiyye Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri" adlı doktora çalışmasını yapmıştır. Aynı şahıs yüksek lisans tezi olarak da Doğu Türkistanlı bir alim olan Sabit b. Damolla'yı çalışmıştır. Mehmet Ruzibaki'nin "19. Yüzyıl Orta Asya Dini Düşüncesi ve Kelâmda Yenilik Hareketleri" adlı doktora tezi (Çanakkale 2014) ve

Atabek Galmamatov'un, "Hibetullah et-Türkistânî ve Şerhu Akîdeti't-Tahâvî Adlı Eserinin Tahkîki" adlı Doktora tezi bu kapsamda değerlendirilebilir.

Osmanlı'nın son dönemi hakkında fazla çalışma olmasa da Şeyhülislam Mustafa Sabri hakkında çoğu yüksek lisans seviyesinde beş adet tez yapılmıştır. Çoğunluğu 2000 yılından sonra tamamlanan bu tezler kelâm araştırmacıları Mustafa Sabri'nin rejim karşıtı söylemlerine kayıtsız kalmadıklarını göstermektedir. İbrahim Bayram, "Son Devir Osmanlı Şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri Efendi'nin Dinî Düşüncesi" adlı doktora çalışması yanında Nuri Öz, "İslâm Düşüncesinin Yenileştirilmesi Bağlamında Mustafa Sabri ile Musâ Cârullah Bigiyev'in Karşılaştırılması"; Murat Özdemir, "Mustafa Sabri'nin Kelâmî Görüşleri"; Ahmet Özvarinli'nin, "Mustafa Sabri Efendi'nin Nübüvvet Anlayışı" adlı Doktora tezi; Süleyman Yavuzer, "Şeyhül-İslâm Mustafa Sabri ve Kelâm İlmindeki Yeri" ve Adem Hatipoğlu, "Mustafa Sabri Efendi'nin İlahi Sıfatlar, İrade, Kaza-Kader Konusundaki Görüşleri" isimli yüksek lisans çalışmaları yapmışlardır.

Batılı araştırmacıların kelâm konularına dair yaptıkları araştırmaların ilgiyle takip edilmesi zorunludur. Akademik çalışmalarda bu alanın da yeterince işlenmediği bir vakiadır. Kelâm kültürünün gün yüzüne çıkmasında Batılıların çalışmalarının önemli katkıları olmuştur. Buna rağmen bu tür çalışmaların kaynaklara inilerek, eleştirilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet dönemi kelâm çalışmalarında en büyük eksikliğin, bir kelâm sistemi oluşturmak olduğu açıktır. Nitekim yeni bir kelâm sistemi oluşturma çabalarında en sağlıklı yol; bir çerçeve programı üzerinde varılacak mutabakattan sonra sistem inşa etmektir; ancak bu şekilde usul ve metotta çıkabilecek sorunlar aşılabilir.¹²

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, kelâm ilminin tüm süreç ve aşamalarında kaleme alınan çalışmaların, çağın sorunları etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır. Kelâm ilminin sistematikleşmesinde öncü konumunda olan ilk dönem çalışmalarında tespit edilen ana temayı oluşturan konular, daha sonraki yıllarda da işlenmiştir. Akaid şeklinde ortaya çıkan ve sonradan kelâm ilmini oluşturan mevzular ve muhteva, dönemlerin siyasî ve kültürel ekseninde işlenmiştir. Bu nedenle de önceleri tâlî nitelikteki bazı konular, daha sonraları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu doğrultuda Cumhuriyet döneminde üniversitelerin kelâm anabilim dallarında yapılan tez çalışmaları, ağırlıklı olarak geçmiş dönemin düşünce ve değerlendirmeleri ile yapılmış çalışmaların tespit ve tahliline yönelik olmuştur. Bir anlamda geleneksel-klasik ve modern-güncel şeklinde bir ayırım yapmak gerekirse, sürekli dillendirilmesine rağmen, ikinci kısım çalışmalar yeterli düzeyde olmamıştır. Ancak son zamanlarda yapılan tez çalışmalarında bu yönlü bir eğilim görülmektedir.

12 İlyas Çelebi, "Modern Dönem Kelâm Çalışmalarının Temel Sorunları Üzerine", *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri, İlmî Toplantı*, 2007, s. 95.

Türkiye’de Yapılan Kelâm Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ramazan BİÇER

Özet

Kelâm ilminin geçirdiği aşamalar, müteahhirun, mütekaddimun ve yeni olmak üzere üç evrede incelenmektedir. İlk dönem olarak adlandırılan mütekaddimun, kelâm ilminin sistematikleşme aşamasıdır. Müteahhirun ise, kelâm ilminin tekâmül etme ve ardından durağanlaşma devridir. Özellikle cem ve tahkik safhası, aynı zamanda gerileme safhasıdır. Değişen dünya dengeleri ve yeni oluşumlar karşısında kelâm âlimleri, Yeni İlm-i Kelâm aşamasına geçmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin yıkılıp, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla, yönetimde kabul edilen laik sistem, Batıdaki dönüşüme eşdeğer olarak, din ve dinî olanı da sorgulatmaya başladı. Dini savunma görevi üstlenen kelâmcılar, buna mukabil çağın verileri doğrultusunda kelâm çalışmalarının yapılması gerektiğini sürekli dillendirseler de, bu pratiğe gereği gibi yansımada. Söylem-eylem ikilemi yaşayan kelâm araştırmacıları, diğer tüm İslamî disiplinler gibi, ideal ile realite çakışmasına maruz kalmışlardır. Ancak son dönem kelâm çalışmaları, bu alanda geleceği ümitli kılmaktadır. Bu doğrultuda makale, Cumhuriyet döneminde üniversitelerin kelâm anabilim dalında gerçekleştirilmiş mevcut tezlerden hareketle, yapılan çalışmalar üzerinde bir tahlil ve değerlendirmeye yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İlahiyat, Kelâm Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, Doktora tezi.

An Evaluation of the Theses Conducted on *Kalam* in Turkey

Ramazan BİÇER

Abstract

The history of *kalam* is studied under three periods, namely the earlier period (*mutaqaddimun*), the later period (*muta’akhhirun*) and the more recent (*yeni*). The earlier (*mutaqaddimun*) period refers to the systematization of the science of *kalam*. The later period (*muta’akhhirun*), on the other hand, is when the field first matured and then entered a state of stagnation. It also includes the regression phase in terms of *jam* and *tahqiq*. As a result of the changing world order and recent formations, the scholars of *kalam* (*Mutakallimūn*) also entered a new period. In parallel to the transformation in the West, religion and anything deemed as religious also began to be questioned together with the collapse of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic. On the other hand, *mutakallimūn*, who took on the responsibility of protecting religion, constantly expressed the view that studies of *kalam* had to be conducted in accordance with

the data of the new age. This view was not implemented, and scholars soon fell into a dilemma between the ideals and reality, as had been the case in other fields of the Islamic sciences. More recent works on *kalam*, however, have instilled hope for the future of scholarship. In this context, this article is an effort at identifying and evaluating the most recent literature on *kalam* with specific reference to theses completed at universities ever since the establishment of the Turkish Republic.

Keywords: Turkey, Theology, Department of *Kalam*, Master Thesis, Doctoral Dissertations.

